

ALMÁSI MIKLÓS

Nietzsche doktor matat a lomtárban

Ketten egy új könyvről - Friedrich Nietzsche: Korszerűtlen elmékedések. Fordította Bognár Bulcsú, Hidas Zoltán, Tatár György, Tatár Péter, Zoltai Dénes. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2004. 360 oldal, 2995 Ft

A kötet az első a nagy dobások sorozatából. A történelem hasznáról és káráról című tanulmány ma is kézikönyvünk lehetne. Mert azt mondja, hogy túró sem ér a történelmi tudás, tényhalmaz és lexikon, csak feleslegesen tölti meg az ember agyát. Igazi tudásnak csak azt lehet tartani, ami cselekvésre ösztönöz, vagy azt segíti elő, a historizmus viszont pont ezt bénítja meg. Elő olvasatban: lázadás ez a dolgozat a történelem diktatúrája ellen. S valóban: ez volt az első radikális historizmuskritika. A történelmet persze nem általában kéne sutba vágni, vannak benne jó passzusok, azokat kikapjuk, a többit meg hagyjuk a fenébe. Mondanám, hogy akkor mi lesz a kontextussal, kontinuitással, amibe beleágyazódik mondjuk Hannibál vagy a Szent Bertalan-éj sztorija - baj egy szál se, hiszen a kontextus amúgy is zűrös kacat, épp napjainkban derül ki: attól függ, milyennek tartjuk az eseményt, netán a vizsgált korszakot. Mondjuk rémesen leegyszerűsítve: a Habsburg-korszak elnyomás vagy aranykor? - attól függ, honnan nézzük, mire akarunk kilyukadni. A hugenották lázadók, akik az abszolút monarchiát rengették meg, vagy a progresszió elősét alkották? Mindkét magyarázat egyszerűsít, de a történelemből úgyszólván csak a legenda a fontos.

Csak azért fog ilyen nyersen a laptopom (mondok hülyeségeket), hogy érzékeltessem, a történelmi tudat megkérdőjelezése ma en vogue, ide, Nietzsche doktorhoz megy vissza, A történelem hasznáról és káráról című dolgozatra, ami a Korszerűtlen elmékedések című kötet legizgalmasabb tanulmányára (Tatár György pompás fordításában). A többi is érdekes, persze - de például miért kéne elolvasnia valakinek (nem szakembernek) a szerző David Straussról írott (magyarul itt először napvilágot látott) dolgozatát? Ugyanakkor a Wagner-tanulmányt (fordította Zoltai

Dénes) nemcsak Wagner-rajongóknak illik ismerni, hanem úgy általában is. Ám amit a történelemhez való viszonyunkról ír, az forró tézta.

Hiába, Nietzsche zseni, itt is előre látta a XX. század gondjait. Mert érettségén, egyetemi felvételin kívül nem sokra megyünk a történelmi tudással, sőt inkább csak nehezíti életünket: "az ember a múlt nagy és mind nagyobb terhével veselkedik" - mondja mindjárt a nyitányban. Arról már nem is szólva - ezt már a nyomdokain járó (mai) utókor találta gondolni -, hogy boldogabbak, akik nem ismerik a múltat, akik nem tudják, milyen is volt szénné égni a kurszki csata egyik páncélosában, füstté lenni egy krematóriumban, vagy a jeges tengervízben elvérezni az Omaha beachen. Könnyebben él, aki ezt nem tudja. Ezért találó az a kaliforniai mondás, miszerint a történelem az elmúlt öt év (egy termékciklus ideje), a többi nem érdekes vagy mese.

Persze nem egészen így van ebben a tanulmányban - csak ez lett belőle Foucault-ék óta. Nietzschénél derül fény eloször arra, hogy a történelemnek nincs se célja, se értelme. Nem igaz a hegeli álom, miszerint a Világszellem dolgozik történelem álnéven, és hajtja szereploit a szabadság újabb és újabb fokozatai felé. Nem, a történelem inkább kacattömeg, a Világszellemnek nyoma sincs, mondja Nietzsche. De ez még csak a kisebbik baj. A vele való foglalkozás azért halad egészségtelen irányba, mert az átlagszerut táplálja, amennyiben a múlt tényeinek boségével el lehet nyomni a keletkezőt, újat és életszerut. Azt sugallja, hogy nincs értelme erolködni, hiszen mára már minden volt, mindent kitaláltak, megcsináltak. A nietzschei ideál a cselekvő, pusztító építő ember, akinek jobb minél elobb leráznia ezt a bilincset, és vállalnia a történelmi tudás nélküli életet.

Illetve: a történelem csak mazsolázva ér valamit. Ki kell válogatni, amire szükségünk van. Ám a modern ember gyáva egy ilyen rostáláshoz, így aztán hagyja magát elnyomni a tények légiójától, attól a tehertől, amit muvelt lényként magával cipel. Ha tehát nincs ereje a neki fontos apróságok és nagyságok kiválogatásához, akkor megteszi a felejtés is. A nietzschei embernek sok mindent el kell felejtene, hogy végre olyan történelemmel babráljon, amiből hasznot húzhat. Vagyis, itt születik a felejtés apológiája is, az a habitus, amivel ugyancsak ma küszködünk: minden felejtődik, haverom nem tudja, mi volt Doberdónál, az órán a gyerekek nem tudják, mi volt a berlini légi híd a hidegháború elején, amin én még zúgolódom, de Nietzsche

leint: így lesz jó, hagyjuk őket. Sokat kell felejteni, hogy a helyes emlékezéshez eljussunk.

Kétértelmu találmány Nietzsche doktor leleménye. Egyfelől benne van a történelmet mindig átalakító jelen felfedezése. A mindenkori "most" szereplői mindig újraírják a múltat, átrendezik az építőkockákat, melyekkel a történelem nyersanyaga szolgál, jól, rosszul, önkényesen vagy tudományosan. A történelem - fikció. Ami, ha akarom, szabadságharc a múlt túlhatalma ellen. Másrészt viszont e tézisben benne van a felejtés kultúrájának igenlése is. Illetve: nem is a felejtésé - hiszen Nietzsche szerint nem is kell megismerni, cédulázni, tudni ezt a múltat (mindez felesleges pedantéria), nélküle is lehet élni. Mit mondjak, lehetni lehet. Ki van próbálva. (A fikcionalizálás stimmel - egészen egy olyan tényig, mint a holokauszt - akkor elakad ez az észjárás is, mert hogy a Nietzsche-szöveg mélyrétegében a historizmus maga a csapda.)

Ettől a majd százötven éves dolgozattól startol a XX. század, persze tovább buherálva az itt beindított szerkezetet. A történelmi muveltség - Nietzsche kifejezésével - "egyfajta velünk született osz haj": szellemi elöregedéshez vezet, ami azért baj, mert új dolgokat szülni csak történelmi tudatlanságban lehet. A történelmi tudással együtt ugyanis mindig ott lesz a figyelmeztetés is, hogy ilyesmi (hasonló) már volt egyszer, akkor is nagy gáz lett belőle (dátum, esemény mellékelve). Az aktivizmus viszont tojik arra, hogy mi volt. Illetve egy-két modellfigurát - legitimáció gyanánt - kikap, aztán azt csinál, amit akar. A jövőformálást illetően. Ez is ambivalens gondolat, ilyen-olyan forradalom-csinálások éppúgy erre a srófra jártak, mint a konzervatív jövőtorlasz-építések.

De amiket eddig meséltem, csak az első olvasat ötletei voltak: olcsó aktualizálások. Második olvasatban Nietzsche historizmuskritikája tragikus gesztus: a történelemmel szemben védtelenül állunk, mert felfoghatatlan, mondja. Amit megoldásként ajánl - kibányászni egy-egy példaképet - szomorú kényszermegoldás. Az ember történelmi lény, és ez a sajátosság úgy bosszulja meg magát, hogy az ember önmagát is csak Münchhausenként (a történelemből kirángatva, azt feledve) tudja úgy-ahogy megérteni. S ha nem sikerül ez a kirángatás - mint ahogy mesefigurákon kívül senkinek sem sikerült - marad a tragikus lét.

Ma legalábbis én így olvasom ezt a művet, tán holnapra ez az olvasat is történelemmé (felejthető piszkozattá) változik.